

MALİ İKTİSADIN MAHİYETİ VE MUHTEVASI

Çeviren : İ. Hakkı Ülkmen

Yazan : Jean Marchal

Nancy Hukuk Fakültesi
Profesörlerinden

Devletin iktisatta yeri doldurulması mümkün olmayan mahiyetini ferdiyetçi bir asır olan XIX uncu yüzyılın müellifleri ilân etmişlerdir. Adolphe Wagner, Devletin bir Zwangsgemein Wirtschaft: lüzümlü bir iktisadî camia olduğunu yazar. Öte yandan Mafféo Pantaléoni'de bir haydutluk iktisadının kabul edilemez olduğunu ifade eder.

Devlet demek hâkimiyet, veya daha amiyane bir tabirle, cebir demektir. Bu cebir iki şekilde işler: Devlet emreder veya rica eder. Birinci halde devlet, emirler ve nehiyeler saçan, sözleşmeleri tadil veya paranın kıymetini tashih eden kanun silâhına baş vurur. İkincisinde gelir tahsil ve masraf icra etmek suretiyle bütçeyi kullanır. Bununla beraber, kanunlar ve bütçe, çeşitli politikaların hizmetine verilebilen birer teknik vasıttan ibarettir. Teknik müstakar, fakat fikir mütehavildir.

XIX uncu yüzyılın başından beri, yekdiğerinden çok farklı fikirlerden ilham alan üç sistem; liberal iktisat, müdahaleci iktisat, güdümlü iktisat, yekdiğerini istihlâf etmiştir. Jandarma devletin yerini ilâhi devlet aldığını ve ilâhi devletin yerine de Faust devletinin kaim olduğunu söylemekle bu üç sistemi vasıflandırmak mümkündür. Bu üç devlet şekline, maliye sahasında üç müdahale derecesi ve üç malî iktisat anlayışı tekabül etmiştir.

I — LIBERAL İKTİSATTA MALİYE İLMI

Serbest iktisat baştan başa, Smith ve Quesnay tarafından vazedilmiş olan, hususî teşebbüsün üstünlüğü fikrinin tesiri altındadır. Siyasî bir teşekkül olan devlet, iktisat sahasından çekilir. Kendisini o sahanın dışında kabul eder.

1) Fertlerin faaliyetini bir çerçeve içine almak zarureti dolayısıyla devlet kanun yapmakta devam etmektedir. Fakat kanunlar, evvel ve ahır bir defa yapılmaktadır' Amme kudretini istimâl edenler, mülkiyet, akit, para müesseselerini yaratmakta, fakat artık bunlara dokunmaktan kaçınmaktadırlar. Dahası var, amme kudretini istimâl edenlerin bu müesseseleri diledikleri gibi yaratmayacaklarını kabule temayül edilmektedir. Onlar ancak yüksek

prensipier namına mevcudiyetlerini empoze eden uzviyetlere vücut vermekle iktifa ederler. Fiziyoukratlar, devletin bir kanun koyucu (législateur) olduğunu, bir kanun yapıcı (légisfacteur) olmadığını söylerler. O bir kanun taşıyıcı (porteur de loi) dır, fakat bir kanun yapıcı (faiseur de loi) değildir. Bu itibarla, devlet ne mülkiyete, ne akitlere ve hele paraya dokunmağa mezun değildir.

2) Devlet, icraatını zarurî asgarî miktara indirmek suretiyle icraya devam eder. Devlet, yalnız kanunların tatbikatını kontrol, millî savunmayı temin, maarifi tamim etmek için kat'i olarak zarurî bulunan hizmetleri tesis eder. Buna rağmen bazıları bunu da çok bulurlar: misal G. Molinari, ona göre serbestçe kurulacak dernekler, iç ve dış emniyeti sağlamağa kâfi gelir.

Bu itibarla, bütçeler küçük kalmıştır. Fransada 1819 da 900 milyon, 1869 da 1.900 ve 1913 de 5 milyardan biraz fazladır.

Bu küçük kalış, iki esaslı netice doğurur:

1) Devlet, iktisadın teşviş edici tesirini bütçesinden uzaklaştırabilir. Liberal iktisat buhranlarla karşılaşmaktadır. Kendi bünyesine has gibi görünen bir devrevî (cyclique) ittıradın - müessif bir ittırat - tesiri altında bulunmaktadır. Ancak bütçe, mahdud kaynaklara ihtiyaç gösterdiği müddetçe, onun idaresiyle vazifeli olanlar, vergilendirilecek mevât arasında en yüksek derecede istikrarı haiz bulunanlarını ve tarh ve tahakkuk usulleri arasında bu mevadın tahavvülâdını en az intikal ettirenlerini seçebilirler ve hasılâta azamî derecede istikrar sağlarlar. Karşılancak ihtiyaçların siyasî ve binaenaleyh müstekar bulunması da amme kudretini istimâl edenleri o nisbette bu cihete imâle etmektedir. (1)

2) Devlet, bütçesi vasıtasıyla, iktisat üzerine, önemli hiç bir tesir icra etmez. Burada, kanaatımızca, iktisadın modern fizikten istiare etmekte menfaatdar olduğu bir fikir bulunuyor: tesir haddi (quantum d'action) fikri, (2) Devlet, malî vüs'atı iktisat üzerinde bir tesir husule getiremeyecek kadar zayıf bir iktisadî uzviyettir. Devlet, diğerlerine nazaran belki biraz daha büyük, fakat mahiyet itibariyle aynı olan bir teşebbüstür; piyasaya hâkim olmuyor, onun tesiri altında kalıyor. Devletin ve bütçesinin tesiri, aslâ iktisadın atomik vasfını bertaraf etmeğe müteveccih değildir.

Binaenaleyh MALİYE İLMİ, J. B. Say, Léon Say, Paul Leroy - Beaulieu, René Stourme ve gecikmiş halef, Edgard Allix ile Fransız okulu diyebileceğimiz bazı ana hatlar iktisab etmektedir.

Bütün bu müellifler, bütçe - iktisat münasebetlerinin tetkikini tamamıyla ihmâl ederler. Filvaki bazıları, buhranların vergi hasılâtı üzerine bir tesir

(1) Rendement fiscaux et conjoncture, Medicis, 1942 konjoktür ve vergilerin hasılâtı adlı eserimize ve Revue de science et législation financière 1933 derigisinde, Le rendement des impôts français sur le revenu, Les principes directeurs de la fiscalité, vergiciliğin idare edici prensipleri adlı makalelerimize bak.

(2) Jean Marchal, Rendement fiscaux et conjoncture Sa: 14

icra edebileceğini tesbit ve müşahede ederler. Fakat bu müşahede, sadece hâdiseye esef etmekten ve onu bu vergilerin mahzurları arasına kaydetmekten ileri geçmez. Bütçenin iktisat üzerine ve iktisadın bütçe üzerine olan tesirlerini hedef tutan mevzuun tümünü kavrayan şumüllü bir tetkik mevcut değildir. Bu gün hayreti mucib olan bu noksanlığın kesin bir sebebi vardır. O da fiiliyatta bütçe ile iktisat arasında heman da bir bağıllık mevcut olmasıdır.

Buna mukabil, bu müellifler amme maliyesinin teşkilâtlandırılmasına müteallik pek çok ameli tavsiyelerde bulunurlar. Bu tavsiyeler, bir mihver fikrin, ferdin üsünlüğü ve haklarının dokunulmazlığı fikrinin etrafında toplanır.

1) **Amme giderlerinin azamî derecede tahdidî** - Hippolyte Taine meşhur bir eserinde (1) şöyle yazmaktadır: (Devlet fena bir aile reisi, fena bir sanayici, ziraatçı ve tüccar, fena bir iş dağıtıcı, istihsal, mubadele ve istihlâkin fena bir düzenleyicisi, fark ve temyizden âciz bir insanîyetperver, ehliyetsiz bir güzel sanatlar, öğretim ve din idarecisidir. Bütün bu işlerde hareketi ağır ve beceriksiz göreneğe bağlı, haşin, daima pahalı, tesiri cüz'î, verimi zayıf, tatmin etmek iddiasında bulunduğu ihtiyaçların daima gerisinde veya ilerisindedir.) Ortodoks serbesti tarafdalarının hepsi tarafından takabbül edilmiş bir durum. Léon Say'ın **Dictionnaire'** inde şunlar okunmaktadır: (Hususi sanayiın vatandaşlara talep ettikleri hizmetleri ifa hususunda devletten daha müstait bulunduğunu müşahede eden iktisatçılar, cemiyetin vazifelerini küçük bir mikdarla tahdit ve vergileri asgarî hadde tenzil ederler.) (2)

2) **Mükellefi en az sıkın vergiler tesisi** - Adam Smith, dört kaidesinde, mükellefler için rahatlık ve adaleti hiç şüphesiz bir arada talep etmişti. Fakat halefleri, bu ikisini bir arada elde etmenin imkânsızlığını anlamakta gecikmediler. Seçme zorunda kalınca, serbest kapitalizmin dayandığı hususî mülkiyet ve ferdin hâkimiyeti prensipleriyle yegâne bağdaşabilecek olan rahatlığı tercih ettiler. Binaenaleyh vergicilik, hiç bir malî engizisyonu, mameleklerin sırrını ihlâl edecek mahiyette hiç bir tedbiri gerektirmemeli idi. Bu da vasıtalı vergileri azamî derecede geliştirmeğe ve vasitasızları da, dış karineler usulüne baş vurarak (gizli vasıtalı) (pseudo - indirects) haline getirmeğe sevk etti. (1)

3) Mümkün olduğu kadar sür'atli bir itfa teminine müteallik tedbirleri almak mecburiyetiyle beraber, **istikrazın olağanüstü hallere hasrı** - Devlet bu hususta, temamiyle fertlere benzetilmektedir. O, fertlerle aynı şartlar altında ve aynı ihtiyatkârlıkla istikraza baş vurmalıdır. «Paul Leroy - Beaulieu, millî hayatın bütün mühim ve müşkil anlarında, istikraz; hususî hayatın aynı anlarında olduğu kadar meşrû ve müessirdir; ancak memleket halihazırda kendisini ezen yükü, istikbale atarken, bugünden ciddi fedakârlıklara katlan-

(1) H. Taine, *Le régime moderne* Sa: 181

(2) L. Say, Faillot et Lanjallay, *Dictionnaire des finances*, 1883 - 1894 cilt: 2 Sa: 363

(1) «Les principes directeurs de la fiscalité» adlı makalemizde buna dair misaller vardır.

malı ve borçlarının sermaye ve faizini ödemeyi kudreti ilâhiyenin deruhde etmiyeceğini anlamalıdır diye yazar.» (2) Binaenaleyh istikraz, devletin her türlü müdahalesinin dışında, objektif olarak teşekkül eden piyasa şartlarına göre ihraç edilecektir. Istikraz, mevkut olmıyan masrafların karşılanmasına tahsis olunacak ve bu muamelelerin iktisat üzerine icra edeceği tesirlerin hesaba katılması derpiş edilmeden vergilerin arttırılması suretiyle itfa olunacaktır.

4) Çıkarılan banknotların başabaş tediyesi şartıyla geçici bir tedbir olarak kabul edilen **enflasyonun kat'i şekilde mahkûm edilmesi** - Bu itibarla P. Leroy - Beaulieu enflasyonu istikrazın bir çeşidi telâkki eder. Ondan kurtulmak için sadece bütçe muvazenesini tesis etmek ve banknotları tedavülden çekmek kâfidir. Bunlar, P. Leroy - Baulieuye göre, «tyi idare edilen bir millet için» tahakkuk ettirilmesi kolay şartlardır. Buna misal olarak 1870 harbindeki Fransız politikasını zikreder. (1)

5) **Yıllık bütçe muvazenesi mistiği** : Léon Say'ın **Dictionnaire** inde okunduğuna göre «tek prensip muvazenedir.» (2) Maliyecilerin bütün ilmi, bu noktada toplanır. Gelirler ile giderler arasında, **bir yılın çerçevesi içersinde**, sağlam ve ciddi bir muvazene kurulmalıdır. Bu çerçevenin niçin olduğunu kimse izah etmez. Herhal ve kârda, telâkki çok kat'idir, iktisat üzerine tesir yapmak için bütçenin geçici bir muvazenesizliği fikri hatıra bile getirilmez.

Velhasıl, hâdiseler arasındaki iştirâk veya teakup münasebetlerini müşahede ve tesbit eden, kelimenin hakikî manasile bir ilim karşısında değil, bir doktrin karşısında bulunuyoruz. XIX uncu asır Fransız nazariyecileri birer hukukçu gibi hareket ettiler. Onlar hususî hukuk ve amme hukuku şarihleri gibi hususî teşebbüsün üstünlüğü, mülkiyet ve akidlere riayet, paranın dokunulmazlığı, şeklinde umumî prensipler vaz ve bunlardan amme maliyesinin tesisi bakımından kendilerine göre neticeler çıkardılar.

Bu müellifler, bahsettiğimiz vaziyeti almalarından dolayı muaheze edilemezler, zira bidayette bu durum hâdiselere ve devrin felsefesine uygundu. Onlar, ancak hâdiseler ve doktrin tekâmül ettikten sonra dahi bu durumu idame etmeleri ve bu andan itibaren bizzat nazariyeyi tekrar gözden geçirecekleri yerde, adeta hâdiseleri mahkûm etmeleri dolayısıyla muahezeye şayandırlar.

(2) P. Leroy - Beaulieu, *Traité de la Science des finances*, 8 inci bası 1912 c: 2 Sa: 277

(1) Leroy - Beaulieu Z. e. c: II sa: 697

(2) L. Say, Z. e; C I Sa: 652

II — MÜDAHELECI İKTİSATTA MALİYE İLMI

Henry Noyelle güzel bir kitabında (1) liberal iktisadın «tahakkuku im-kânsız bir sistem» olduğunu söylemiştir, ve gerçekten liberal iktisat, ta men-şeyinden itibaren istikrarsızlık ve ölüm tohumları ihtiva etmekte idi. Liberal iktisadın dayandığı temel prensip serbesti rejiminde fertlerin şahsî menfaat-larını gaye ittihaz etmeleri, müşterek ve umumî menfaati doğurur fikri idi.

Tecrübe bu fikrin kabili itiraz olduğunu göstermiştir.

1) Şahsî bir kazanç peşinde koşan fert, istihsali geliştirebilir bu tedbirler umumî menfaati da sağlamış olur. Fakat, o tahdit yolunda sapabilir. O tak-dirde hususî menfaatla umumî menfaat arasında bir tearüz ortaya çıkar. Convention mensupları bunu çok iyi görmüşlerdir. Chapelier kanunu ile fertler «sözde müşterek menfaatlarını» korumak için dernek kurmağı men etmişlerdi. Ancak bu kanun hürriyete kaşı bir engel idi. Bu itibarla XIX uncu yüzyıl onu idame etmedi. Bu vahim bir itiyatsızlıktı. Zira tahditçi ve inhisarcı temayüllü gruplar teşekkül etmekte gecikmediler. Umumî menfaat tehlikeye girmişti

2) Kâr peşinde koşan fert, ihtiyaçları tatmin etmek yoluna girer. Burada da o, umumî menfaati sağlıyor. Fakat derinliğine bir tahlil göstermiştir ki, bütün ihtiyaçlar değil, ancak kâr getiren yani bir satınalma kudretiyle mü-terafık olan ihtiyaçlar tatmin edilmektedir. Binaenaleyh, mükemmelen meşru ve fakat mukabilinde bir tediye bulunmayan pek çok ihtiyaçlar: yardım gör-meyen işsizlerin ihtiyaçları gibi ferdi, milli müdafaa veya doğumlar gibi müş-terek ihtiyaçlar, tatmin edilmemeğe mahkûmdur.

Bu andan itibaren devlet, liberal ferdiyetçiliğin hem suistimalini, hemde yetersizliğini bertaraf etmek üzere müdahale etmek mecburiyetinde kalmış-tır. Lâkin aşağı yukarı XIX uncu yüzyılın sonu ile XX inci yüzyılın başlan-gıcını teşkil eden bu devrin en şayanı dikkat vasfı, bu müdahalelerin iktisa-dî rejimi değiştirmek gayesini değil, tesirlerini tadil etmek maksadını takip etmesidir. Hiç kimse liberalizmin otomatik mekanizmaları yerine iktisadın güdülmesini geçirmeğı iddia etmemektedir. Sadece bu mekanizmaların ne-ticeleri içtimai bakımdan şayanı esef olduğu zaman, kabulünden imtina edil-mektedir. İşsizlere yardım dağıtılmakta, zorluk içinde bulunan teşebbüslere muavenet edilmekte, fakat bizzat buhranın kendisiyle az veya fena mücadele edilmektedir. Doktrine dayanan bir müdahalecilikten ziyade fiili bir müda-helecilik, bünye reformundan nefret eden ve işlerin dış yüzünde kalmak isteyen bir müdahalecilik karşısında yız. Jandarma devletin yerine, âciz-lerin hâmesi ve bahtsızların yardımcıısı olan bir ilâhi devlet kaim olmuşdu.

MALÎ SAHADA böyle bir gelişmenin neticeleri çok geniş olmuş, bu gelişme bütçelerin şişkinleşmesini intaç etmiştir. Bu şişkinlik, daha 1914 harbinden önce bile mahsus bir halde idi. Fakat iki harp arası devrede

(1) H. Noyelle, *Utopie libérale, chimère socialiste, économie dirigée* Sirey 1934

önemli surette vehamet kesbetti. Fransız bütçesi 1913 deki 5 milyardan 1929 da 45 milyara ve 1939 un arifesinde 80 milyar civarına yükseldi. Para vahidinin kıymet kaybı nazarı itibara alınsa bile şişkinlik yine de muazzamdır.

Bu genişlemeden bir takım neticeler doğdu :

1) Bütçe, artık iktisadî faaliyetin bütün dalgalanmalarının tepkisinden müteessir olmaktadır. Gider tarafında, ödenekler mahiyet değiştirdiler: hâkimiyet masraflarına, iktisadî ve içtimâî giderler inzıam etti. Birinciler, müstakar idiler veya konjonktur ile alâkası olamayan sebeplerden dolayı tahavvül ediyorlardı. İkinciler ise mütehavvildirler ve buhran zamanlarında maa-lesef artmağa mütemayildirler. Vergi tarafında da değişiklik küçük değildir. Verimliliği düşüncelerinin en başına koymak mecburiyetinde bulunan devlet adamları, artık istikrarlı vergi matrahlarıyla mütehavvil matrahlar, tahavvülleri hafifleten usullerle şiddetlendirenler arasında bir seçim yapmak imkânına malik değildirler. Onlar, sade bütün ağaçlardan ok yapmağı değil, diğer bir yerde gösterdiğimiz gibi (1) bilhassa dalgalanan matrahlara ve şiddetlendiren usullere baş vurmak mecburiyetindedirler. Zira, yalnız bunlar verimlidirler. Binnetice depresyon devrinde giderler artarken gelirler düşmeğe mütemayildir. Maliye Bakanlarının vazifesi başarılılamıyacak bir hal alıyor. Bu durumun içinden ancak geçici tedbirlerle çıkılabiliyor.

2) Bütçe, iktisadî durum üzerine tesir icra etmektedir. 1914 harbini takip eden yıllarda bu tesirin bütçe açıklarının enfilasyonla kapatılmasından ileri geldiği zan edilmiştir. Fakat 1923 ile 1929 yılları arasında paraların müstekâr hale getirilmesi, ortada başka bir şey mevcut olduğunu gösterdi. Artık, amme gider ve gelirleri, okadar genişlemişirki bütün iktisat bunun tesirlerini hissetmektedir. Fert olsun teşebbüs olsun, zorluk içine düşen herkes vergi menfaatları veya nakdî yardımlar elde etmek için devlete baş vurmaktadır. Bununla beraber bu devrin en bariz vasfı mevzuun tümünü kavrayan hiç bir şumullü politikanın ortaya çıkmamış olmasıdır. Devletten istenen, zorluk içindeki falan faaliyet koluna yardım etmesinden, durumu vahamet arzeden filân gurubu himaye etmesinden ibaret olup umumi vaziyeti ele alarak refaha götürmeğe salih bir siyaset tesbiti aslâ bahis konusu olmamaktadır. Eğer refah gelecek ise bu bizatihi ve tabii kanunların tesiri ile olacaktır. Neticelerine katlanılmaktan imtina edildiği bir anda bile iktisadın otomatik mekanizmalarına olan güven devam ediyor. Şu halde buhranların sürüp gitmesine ve müzmin depresyon haline inkılâp etmesine neden şaşmalı. İktisadî muvazene bütçe muvazenesi kadar ele geçirilmez olmuştur. Bu az birşey değildir.

İLİM SAHASINDA, bu gelişme akislerini gösteriyor. Fransada, bu gelişmenin önemi, hiç şüphe yok, henüz kavranmış gibi görünmüyor. XIX uncu yüzyılın sonlarında veya XX inci yüzyılın başlarında yazan müellifler ilk hâdiseyi; bütçelerin şişkinliğini tesbit etmişler, fakat bunun neticesini; bütçe ile iktisat arasında bir rabitanın mevcudiyetini, fark etmemişlerdir. Onlardan bazıları haleflerinin, bilhassa Leroy - Beaulieu'nün derslerini, artık gerçeğe uymadığını farketmeksizin, tekrarlamakla iktifa ediyolar. Bazıları ise mev-

(1) Jean Marchal, *Rendement fiscaux et conjoncture* z. e. Sa: 214

zuata teveccüh etmekte ve malî hukukçuluk yapmaktadırlar. Onlar parlâ-
mentonun mutlak hâkimiyeti umdesini kendilerine hareket noktası ittihaz
ederek, amme giderlerinin dayanması lâzım gelen esaslar, vergiye tabi tutu-
lacak mevadın veya vergi tekniğinin intihabı hakkında incelemeler yapmak-
tan kendilerini varestе sayıyorlar. Onlar; sadece bütçe usulü ve malî kaza
meseleleri üzerinde duruyorlar.

Yabancı memleketlerde durum böyle olmadı. İtalyada 1885 den itibaren
Lausanne Okuluna bağlanan ve L. Einodi'ye bakılırsa (1) ondan ayrılması
gerekten ve İtalyan Okulunu teşkil eden bir hareket gelişmeye başlamıştır.
İlk önce Sax'ın büyük eseri Grundlegung des theorischen Statswirtschaft'ı
tercüme eden ve tanıtan küçük bir müellifi J. Ricca'yı zikrederim.

Fakat Ugo Mazzola, Mafféo Pantaleoni, L. Baron, A. de Viti di Marco
ve bizzat L. Einodi gibi büyük isimlerde vardır. Daha bir çok büyük müellifler
de var isede bunların hepsini burada zikretmeğe imkân yoktur. (2)

Bütün bu müellifler müteaddit işgalât ile temayüz etmektedirler:

1) Onlar bir maliye ilmi vücuda getirmek arzusundadırlar. Bu ilmin umu-
mi tavsiyelere temel hizmetini görmeğe tevcih edileceğinde istibaha mahal
yoktur. Panteleoni, iktisada vakıf olmayan ona hükmedemez der. İlim ile
san'at (art) veya doktrin arasında her zaman kesin bir tefrik yapılmamış ol-
duğunu kabul etmek icabeder. Bununla beraber bir lim vücuda getirmek
yani illiyet ve tabiiyyet münasebetlerini taharri ve tesbit etmek arzusu
açıkça mevcut bulmaktadır. U. Mazzola'nın daha 1890 de eserine verdiği
«Amme maliyesinin ilmi doneleri» unvanı bu bakımdan manalıdır. Daha son-
raları V. Tangorra, «Mali faaliyetler devletin daima değişen keyif ve heves-
lerinin mahsulü değil çeşitli şekil ve tezahürleriyle muayyen sebeplerin za-
rurî neticesidir» diye yazar. (2)

2) Bu ilim, iktisat ilminden müstakil olmak lâzımdır. Maliye ilmine
devlet temel teşkil etmekte, halbuki iktisat ilmi, ferdi işgal mevzu olarak
almaktadır. Şimdi her iki mevzu arasında esaslı farklar mevcuttur. Fert,
serbest iradeye dayanan akitler vasıtasıyla, faaliyet icra eder. Fert icra ettiği
teşebbüs ne derece büyük olursa olsun fiyat ile maliyet mukayese ederek kâr-
da veya zararda olduğunu daima tayin edebilir; devlet böyle bir usule mü-
racaat edemez, amme hizmetlerinin faydaları ile maliyeti kesin olarak hesap-
lanamaz. Nihayet, fert zaman ve mekân ile tahdit edilmiş bir gaye takip eder.
Halbuki bir cemiyetin idaresiyle mükellef bulunan ve gelecek nesilleri de

(1) L. Einodi, A. de Viti di Marco'nun *Pricipii di economia Finanziaria*, Turin 1934 eserine
yazılan mukaddime

(2) L. Gangemi, *Lineamenti di litteratura finanziaria* ve B. Griziotti, *Bibliografia di scienza
delle finanze e diritto finanziario* eserlere bak (Rome, Istituto nazionale per le relazioni
culturale con l'estero 1941) kezalık G. Pirou'nun, *L'état actuel de la science des finances
en Italie*, unvanlı makalesine de bak (R. d'économie politique 1919 Sa: 432)

(1) V. Tangorra, *Trattato di scienza della finanza* Milan 1915

(2) G. Pirou z. s. sa: 436

hesaba katmak mecburiyetinde olan devlet için hudut tayinine imkân yoktur. Onun bağlı olduğu umumi menfaat gayesi bir ferdin hususî menfaatinin nihayetsiz derecede daha mudildir. «Velhasıl, diyor G. Pirou, (2) malî hâdise, düzeltici, müşterek ve kamusal olduğu halde iktisadî hâdise, esas itibariyle serbest, ferdi ve hususidir. Binaenaleyh bunların tabii oldukları kanunların da yekdiğerinden çok farklı olması tabiidir.»

3) İlimin tesisi, istikra metodu ile olmak icabeder. İtalyan Okulunun temsilcilerinde Psikolojik Okulun veya Riyazi Okulun büyük nazariyatçılarının yaptıkları gibi çok vazih bir irade müşahede olunuyor. Bu nazariyatçılar iktisat ilmini, nasıl **homo oeconomicus** den hareket ederek inşa etmişler ise İtalyan müellifleri de malî iktisadî mücerret bir devlet şemasına dayanarak tesis etmek arzusundadırlar. Bu şemayı gitgide mudilleştirmek suretiyle gerçeğe varacaklarını ümit ediyorlar. Bu umumi fikir çerçevesi içinde İtalyan müellifleri bir çok meselelerde, bilhassa devlet giderlerine esas teşkil etmesi lâzım gelen kamusal ihtiyaçların tayinine, vergi tazyıkına yani bir verginin ihdası, arttırılması veya kaldırılmasının iktisat sahasında yarattığı teşevvüslere taallük eden meselelerde ilgi çekici yardımlar (contribution) sağlamışlardır. (1)

Bu görüşlerin tafsilâtına girilmeksizin İtalyan okuluna karşı ikili bir tenkit dermeyanı ile iktifa edeceğiz:

1 — İtalyan nazariyeleri ile gerçek arasında önemli bir boşluk mevcuttur. Bu hal hiç şüphesiz istikra metodunun çok fazla kullanılmış olmasından ileri geliyor. Basit mukaddemelerden hareket eden müellifler, hakikat âlemine vasıl olabilmek için onları kâfi derece mudilleştirmeğe muvaffak olmuyorlar. Fubini bu hâdiseye açıkça dikkati çekmiştir. (2) Fubini şöyle yazmaktadır: «Maliye ilmini müstakil bir ilim haline getirmek için, aslı olmayan faraziyelere ve mücerredata pek çok baş vurulmaktadır. Bu suretle mantıkî bir takım inşalar elde edilmiş isede bunlar, bugüne kadar, hakikattan çok uzak kalmışlardır. Bilginler tarafından mütalâa edilen malî meseleler ile tatbikatta ortaya çıkan meseleler arasında bariz bir ayrılık bulunmaktadır. Viti di Maco'nun eserine bakılsın; bütün mükemmeliyetine rağmen biraz tansannulu görülmektedir. Bu hal müellifin kusurlarından veya nazariyecinin vasıflarından ziyade, inşasının mantıkî icabından doğuyor.»

2 — Biz buna ikinci bir mülâhaza ekliyeceğiz: İtalyan inşaları geniş ölçüde liberal kalmaktadır. Hiç şüphesiz devlet temeline dayanmayan bir cemiyet ve bir iktisat olamayacağı kabul ediliyor. İktisadın işleyişine devletin müdahale etmesi de kabul olunuyor. Bu müdahalenin sebepleri ve neticeleri tayin ve tasrih edilmeye çalışılıyor. **Fakat, kurulmuş olan köprülere rağmen**

(1) Bu nokta hakkında H. Krier'in *La charge des impôts sur l'économie (théorie de la pression fiscale)* Thèse, Nancy, 1943 - vergilerin iktisat üzerine tesiri (vergi tazyığı nazariyesi) adlı mükemmel eserine bak. Keza o esere yazdığımız mukaddimede amme ihtiyaçlarına dair İtalyan görüşlerinin bir özeti bulunmaktadır.

(2) R. Fubini, *Lezioni di scienza delle finanze*, sa: 2

bir hendek mevcuttur: bütçe ile iktisat ayrı iki saha halinde kalmaktadır. G. Sensini «muvazenedeli bir iktisadî sistem mevcut olduğuna göre bu sistem içinde ihdas olunacak muayyen bir verginin bu muvazene üzerine icra edeceği tesirleri incelemek» diye yazmaktadır. (1) ve bu calibi dikkattir. Esasda, daima, devletin fiilinden müstakil olarak kendiliğinden tevazün eden bir sistem mevcuttur. Şu halde İtalyan müelliflerinin tahlillerinin ağırlık merkezi, bütçe oluyor. Bütçe, iktisadın içinde bulunmaktadır. Fransız müelliflerinin aksine olarak İtalyanlar, bütçenin, bir çok bağlarla iktisada bağlı olduğunu anlıyorlar. Fakat bütçe iktisattan ayrı bulunuyor. İktisadî muvazene hesaba katılmadan malî muvazene elde edilemez. Bu muvazenenin temin edilmiş tarzı da iktisadî muvazeneye tesir eder. Ancak iktisadî muvazenenin kendisine mahsus bir temeli bulunduğundan bu muvazenenin tahakkuku da kendisine has mekanizmalara bağlıdır; olsa olsa bu mekanizmaların işleyişi bütçe tedbirlerinden müteessir olabilir. Binaenaleyh modern manasiyle, birbirine sıkıca ve ayrılmaz bir tarzda karışmış olan biri özel, diğeri kamusal iki saha mefhumuna varılmamaktadır.

Bu hülâhaza bir tenkitmidir? hayır, zira İtalyan okulunun geliştiği anda fiilî vaziyet aşağı yukarı bundan ibarettir. Ancak bu mülâhaza bazı tadiller yapılmadan modern aleme tatbiki mümkün olmayan İtalyan mesaisi hudutlarını tebarüz ettirmek maksadiyle dermeyan olunmuştur.

III — GÜDÜMLÜ İKTİSATTA MALİYE İLMİ

Muahhar devirde, devlet telâkkisi yeni bir istihale geçirdi; XIX uncu yüzyılda Jandarma devletten ilâhi devlete geçmişti. İlähi devlet te yeni bir şekle; favst devletine vücut verdi. İkisi arasında derin bir ayrılık mevcut bulunmaktadır: ilâhi devlet, aynıle cedit Jandarma devlet gibi determinisme inanmaktadır. Favst devleti ise artık buna inanmıyor ve determinismin yerine haşin bir iradecilik (Volontarisme) ikame ediyor.

Bu istihaleyi izah eden bir çok âmiller vücut bulmuştur:

1 — İktisatçılar, iktisadî kanunların kaçınılmazlığına inanmaz oldular. Fiziyokratlar iktisadî kanunların hem tabii hem ilâhî olduğuna kanidirler. Ricardo'ya göre, ktisadî kanunlar eşyanın tabiatdan münbeis ve binaenaleyh zarurî idiler. Fakat müşahedeler, bunların tesiri, ekseriya, meş'um olduğunu meydana koyuyor. Stuart Mill ve Robertus ile hiç değilse inkısam kanunlarının düzenlenebileceği, zira onların hukukî teşkilâta bağlı olduğu fikri ortaya çıkıyor. Kötümserlikten kurtulmak için kuvvetli bir cehit ve gayret sarfolunuyor. Marx sermayedarlık rejiminin imhasıyla daha iyi bir âlemin kurulmasını talep ederek bu cehit ve gayreti sonuna kadar götürüyor. Şüphesiz Marx iktisadî sistemleri tekniğin hali hazırına bağlamakla bir başka determinisim ortaya koymuş oluyor. Fakat hiç değilse, insan tekâmül istikame-tinde harekete geçmekle cemiyeti değiştirmeyi ümit edebilir.

1) G. Sensini, *La teoria della rendeta*, Rome 1912 sa: 185

2 — Bu tekâmüle muvazi olarak, fiiliyat sahasında bir değişiklik vücut buldu: Fertler bir takım gurupar içinde kaynaştılar ve bu hal onların zihniyetinde derin bir istihalenin vukua gelmesini intaç etti. XIX uncu yüzyılın başında müstahsil, bir buhran zuhurunda, kendinden başka kimseye güvenemeyeceğini öğrenmişti. Onun için işçilerine huşunetle yol veriyor, atelyelerini kapatıyor, her zaman meşru sayılamıyacak usullerle rakiplerini bertaraf ediyor, imalât maliyetlerini daraltıyordu. Bu günün müstahsili ise zorluk içinden kendi münferit gayreti ile çıkamıyacağını hissediyor. Artık kimse para kıymetinin indirilmesinin (dévaluation) veya içtimaî bir ıslâhatın tesirini, basit bir maliyet fiyatı daraltılmasıyla telâfi yoluna gitmiyor. Harekete geçip devletin intibak tedbirleri almasını sağlamak üzere mensup olduğu guruba baş vuruyor.

Aynı suretle geçmişin zenaatkârı veya yarı çiftçi amelesi, önüne çıkan zorlukları, bizzat bertaraf etmeğe uğraşabiliirdi. Büyük sanayi merkezleri sakini, artık böyle yapamaz. Eğer işsiz kalmış ise, eğer gündeliği çok düşük ise sendikasına baş vurmaktan, onun tavassutu ile hareket etmekten, veya yine onun tavassutu ile devletin yardımını niyaz etmekten başka çareye sahip değildir. Geçmişin sert, azimli ferdi yerine, mukadderatını bir camianın mukadderatı ile aynı gören adam diye tarif edebileceğimiz bir **kitle adamı** kaim olmuştur. Kitle adamı, artık, kendi kendine hareket etmeği bilmiyor. Bu tarzda hareket etme kabiliyetini ve zevkini kaybetmiştir. Kitle adamı ancak devlet içinde ve devletle yaşayabiliyor, her hâdisede amme kudretini elde tutanların müzaheretini, para yardımını veya kararını istiyor.

Hal böyle olunca devlet telâkkisinin de derin değişikliğe uğramış olması kolaylıkla anlaşılabilir. XIX uncu yüzyıl başındaki devlet, iktisadî hâdiseler karşısında basit bir seyirci durumunda idi. Yaptığı, ençok iktisadî hâdiselerin ceryan edeceği kadroyu çizmekten ibaretti. XIX yüzyıl sonundaki devlet, biçareleri bağına basan, talihsizlere ve yoksullara yardım eden merhametli bir insaniyetperver idi. Fakat bundan dolayı iktisat kanunlarına hürmetkâr olmaktan ayrılmış değildi. Modern devletten başka şeyler talep ediliyor. Hâkimiyet silâhına dayanarak Konjonktürü değiştirmeli, buhranlara son vermeli, refahı sağlamalıdır ve bunun için, gerekirse, bünyeleri değiştirmeli, müesseseleri ve âdetleri ıslâh etmelidir. İktisat, insanî olmak için, tabii olmaktan çıkmıştır, demek âmiyane bir sözdür. Bununla, pek çok kimseler insanların ıstırablarına kaşı, geçmişten daha fazla önem verilmesi lüzumunu ifade etmek istiyorlar. Fakat bununla birlikte, hattâ bundanda fazla olarak, iktisadın atık kör kuvvetler tarafından dare edilmeyip insanların iradesiyle idare edilmekte olduğunu veya olması lâzımgeldiğini anlamak icabeder. İmtiyazların kaldırılmasına rağmen XIX uncu yüzyılın vatandaşları hiç değilse iktisadî bakımdan, tebea olmakta devam etmişlerdir. XX nci yüzyılın sakinleri ise kendi kendilerine olamasa bile, hiç değilse devletler kanalıyla efendi olmak arzusundadırlar. Onlar iktisadî hâdiseler üzerinde bir hâkimiyet icra etmek istiyorlar. Onların, velev kısmen de olsa, tahakkuk ettirmek istedikleri faust'un kadim rüyasıdır.

Bu değişiklik görünürde BÜTÇE'nin değişikliğini de beraberinde getirmedir. Bütçe, modern devirde buna hemen tekaddüm eden devirdeki kadar

hacımlıdır. Pek pek, şişkinliğin biraz daha mütebariz olduğu söylenebilir. Fakat ilâhî devlet bütçesi ile Jandarma devlet bütçesi arasında, müşahede ettiğimiz ve adeta bir mahiyet değişikliğini tazammun eden genişlik farkı, favst devleti bütçesiyle ilâhî devlet bütçesi arasında mevcut değildir.

Binaenaleyh evvelce işaret ettiğimiz iki netice bakidir:

1 — Bütçe, iktisadın tesirini hissetmeğe devam etmektedir. Refah ve depresyon, enfilasyon ve deflasyon devirleri, modern bütçeler üzerine inikâs etmektedir.

2 — Bütçe, denk veya açık olmasıyla, vergilerinin istikameti ile, ihtiva ettiği giderlerle... ilâh iktisat üzerine tesirini icrada devam edecektir.

Lâkin devri hazırı tebarüz ettiren ve evvelkisinden ayıran vasıf, bütçenin iktisatı üzerine tesirinin yalnız kabul edilmesiyle kalmayıp bu tesirin istenir olmasıdır. **Bu günün ricali için bütçe, yine devletin, giderlerini karşılamak üzere muhtaç olduğu gelirleri sağlayan bir vasıta olmaka beraber aynı zamanda devletin, iktisat üzerine tesirini icra için para ve mevzuat ile birlikte kullandığı bir alettir.** Bazıları için henüz müphemliğini muhafaza etmekle beraber hali hazırda açıkca galibiyetini tesis etmeğe doğru giden bir görüş.

Bu görüşten müteaddit neticeler doğmaktadır:

1 — Yıllık bütçe muvazenesi mistiğinin terki, mühim olan, müsait bir iktisadî muvazene elde edilmesidir. Ögle bir muvazeneki, Benini'nin kuvvetle ifade ettiği gibi (1) içtimaî bakımdan sıkıntılı olmasın, tam huzurlu olsun. İmdi Keynes okulu, bu muvazenenin tabii kuvvetlerin tesiri ile kendiliğinden teessüs etmediğini göstermiştir. Binaenaleyh hâdiselerin seyrine göre bütçeyi, iktisat üzerine tesir edecek ve onu içtimaî bakımdan en iyi telâkki edilebilen bir duruma getirecek şekilde açık veya denk yapmak yoluna gidilmektedir.

2 — Amme giderinin sadece bir amme hizmetinin yürütülmesi vasıtası olduğu fikrinin terki. Hiç şüphesiz amme giderinin mahiyeti bu olmakla beraber, amme gideri, aynı zamanda ve buna ilâveten, iktisadın muayyen bir noktasına; meselâ istihlâk malları sahasına, veya istihsal malları sahasına, bir san'at şubesine veya bir diğerine, kolayca tasarruf yapabilen bir sınıfa veya masraf yapan bir sınıfa, satın alma kudreti akıtma vasıtasıdır.

3 — Vergi, bir amme giderinin karşılanmasına lüzumlu geliri sağlayan bir vasıttadır, fikrinin terki. Bir çok hallerde durumun bu olduğuna şüphe yok, fakat aynı zamanda ve buna ilâveten vergi, iktisat sahasından bir kısım satın alma kudretinin kaldırılması, nevama mass edilmesi (emilmesi) vasıtasıdır. O bir gelirin bir parçasını kesme, müstahsil veya müstehliklerin tepkisini tahrik etmek maksadıyla bir maliyet fiyatını şişirme vasıtasıdır.

4 — İstikraz, devlete verginin sağlayamadığı bir geliri temin edecek bir usuldur, ve tesirlerini uzun bir devre içinde hasıl edecek olan giderlere tahsis edilmelidir; fikrinin terki. İstikrazın mahiyeti bu olmakla beraber o aynı

(1) F. Perroux tarafından Cours c: 4 kıymet sa: 279 da zikredilmiştir.

zamanda bir kısım sermayeyi, kendi halinde alabileceği istikametten çevirmek ve ona başka istikametler vermek üzere sermaye piyasası üzerine tesir icrasını sağlayan bir usuldür.

5 — Ve nihayet para çıkarmanın, sıkışık bir durumda bulunan devletin, bütün normal gelir kaynakları tükendiği zaman baş vurduğu son çare olduğu fikrini terki. Filvaki para çıkarmanın mahiyeti budur, fakat o aynı zamanda gerektiğinde, istihisalden doğan normal gelirlere katılacak yeni gelirler ihdasını, dostumuz ve meslekdaşımız Laufenburger'in dediği gibi (1) sahte gelirler, fakat şayet istihsal üzerinde müsait bir aksülamel yaratırsa hakiki olmasında mümkün bulunan sahte gelir ihdasını sağlayan bir usuldür. O, bundan başka faiz haddinin düşürülmesi ve sermaye piyasasına baş vurmanın kolaylaştırılması için de bir vasıttır.

Hal böyle olunca, bize öyle geliyorki MALİYE İLMİ nin de değişmesi sırası gelmiştir.

Çok yeni bir zamana kadar, bilhassa Fransada, Maliye ilmi, fiiliyet sahasında vukubulan inkılâbı kabul etmekten kaçıyor. Haddizatında mükemmel olan bir çok eserlerde, modern bütçelerin çok cesamet kesbettiğinden bahsedilmekle iktifa olunarak, bundan çıkarılması gereken esashi neticeye, yani bütçelerin bizzarrur iktisadın ve onun dalgalanmalarının tesirlerine maruz bulunduğuna temas edilmiyor. Bütçe muvazenesinin fiiliyatta hemende elde edilemez hale geldiği, amme giderlerinin, halkın bazı sınıflarına para yardımı verilmesinde ve bazı faaliyetlere yardım yapılmasında kullanıldığı, vergilerin, istihsal maliyetlerini tadil etmek neticesini doğurdukları tasdik edilmek zaruretinde kalmıyor. Fakat bu, sadece bu hallere esef etmek için oluyor. Binaenaleyh liberalizm devrinde kurulmuş olan ananevi doktrinın tedrisine ve tatbikatta duçar olduğu inhirafa işaret edilmeğe devam olunuyor.

Böyle bir durumun ziyadesiyle tenkidi mucip olduğuna kaniiz. Nazariye ile tatbikat arasında bir ayrılık hasıl olduğu zaman bunun kabahatı nazariyededir. Sistemleştirme caiz, faydalı, hattâ lüzumludur, şu kat'i şartlaki sistemleştirme gerçekten ilham almış olsun. İktisat ilmi, artık riyaziyecilerin veya mantıkçıların oyun sahası olmaktan çıkmıştır. O, icabında, hepsi iktisadi olmayan kistaslarla hem ahenk ceryan edecek bir müdahaleyi mümkün kılacak tarzda, hakiki âlemde ceryan edenlerin künhüne vakıf olması icabeden bir ilimdir. Bu izahatı bilhassa nazikleştiren cihet şudur ki, bir nazariye ne kadar mükemmel olursa olsun, hiç bir zaman gerçeği bütün mudilliği ile tamamen kavrayamadığı gibi iktisatda her canlı varlık gibi gelişip değişmektedir. Binaenaleyh, muayyen bir zamanda, gerçeği aşağı yukarı doğru olarak aksettiren bir nazariye, zaman gelir ki, gerçeğin değişmesi ve geçmişte talî sayılarak ihmal edilmiş olan hâdiselerin birinci derecede önem kazanması yüzünden, çok defa bazı iktisatçıların arzularına rağmen; gerçeğin ifadesi olmaktan çıkar.

(1) *Pécis d'économie et de législation financières* c: I - III 2. bası 1945 - 1946

İmdi halihazırda maliye ilminin rolü, ilk önce, temayüllerini vuzuhlandırmak için tatbikata yardım etmektir. Yukarıda, güdümlü iktisatta bütçeyi tetkik ettiğimiz sırada, bu gün yıllık bütçe muvazenesi prensibinin terkedilmesine, amme giderlerinin, satın alma gücünü arttırma vasıtası haline getirilmesine, verginin satın alma kudretini azaltan bir usul haline konulmasına, istikrazın sermayeyi idare edecek bir alet haline kalbedilmesine doğru bir temayül mevcut olduğunu beyan etmiştik. Fakat bu teklifleri dermeyan ederken biz bir nazariyeci vazifesi ifa etmiş olduk. Zira, temamiyle normal bir hâdisle ile bütçeyi, vergiyi, istikrazı ve masrafı, ananevî rollerinden inhiraf ettirenler, bunun tamamiyle farkına varmamaktadırlar. Bunun farkına vardıkları kadar da, ekseriya, idarei maslahat, edebilmek maksadiyle, eski prensibleri tam ihlâl ettikleri bir sırada, onlara riayet etmekte olduklarını temin etmek suretiyle gizlemeye çalışıyorlar. Sistemler, pürüzsüz olarak ancak nazari inşalarda yekdiğerine teakup ederler. Gerçekte daima birbirinin hududuna tecavüz ve teşevvüş vardır. İlim adamları, umumî efkâr üzerinde müessir olacak ve tatbikatçıların baş vuracakları yeni prensibler hazırlamadıkları müddetçe bu teşevvüş zarurîdir.

Fakat eğer nazariye gerçeğin temayüllerini kesin formüller halinde aktettirmeye inhisar ederse büyük bir şey yapmış olmaz. Onun daha ileriye uzanması lâzımgeldiği muhakaktır.

Nazariye için iki araştırma sahası derpiş etmek mümkündür.

1 — Maliye ilmi müşahede ve istikrarının yardımı ile, devletin çeşitli malî muamelelerinin ne gibi neticeler hasıl edebileceğini tesbit etmelidir. Meselâ, bütçe açığının, iktisadın gelişmesi üzerine tesir ettiği bir vakiadır. Kezalik Beveridge gibi seçkin uzmanların istihsali yeter bir seviyeye ulaştırmak ve bütün çalışanların iş bulabilmesini sağlamak için bu tesirden faydalanılması lüzumunu tavsiye ettikleri (1) de bir vakiadır. Ancak bu tesirin gerçek şartlarını tavzih etmek, onun hangi istikameti takip ve hangi şartlar altında tekevvün ettiğini göstermek de ilim adamlarının vazifesidir. Bu, bilgi edinecek olan devlet adamının, müdahalesini, takip edilen gayelere daha iyi itibak etirmesini sağlayacağı cihetle çok verimli bir mesai olacaktır.

Aynı derinleştirme gayretine giderler, vergiler ve istikrazlar hakkında tevessül edilmesi lüzumunu izaha hacet yoktur. Bilhassa inikâs hâdisesine müteallik araştırmalar kesin sonuçlara bağlanmadıkça bir verginin ihdasından, arttırılmasından veya kaldırılmasından beklenen tesirler üzerine daima bir tereddüd devam edip gidecektir.

Şunu da ilâve edelim ki, bu araştırma, iktisadî idare edecek usuller arısına bütçenin ithaline taraftar olsun, aleyhtar bulunsun, herkes tarafından kabul edilebilir, zira, varacağı neticeye göre kâh bir tarafa, kâh diğerk tarafa deliller sağlayacaktır. Biz bu araştırmanın, bazı vasıtaları kabul ve bazılarını

(1) Bak, W. Beveridge, *Du travail pour tous dans une société libre*. Hür bir cemiyette herkese iş. Laufenburger ve Domarchi Domat - Monchrestien 1946

red ettireceğine, bütçe vasıtasıyla iktisadı idare etmenin leh veya aleyhinde kat'i bir karara varacağına kani bulunuyoruz.

Bu itibarla bu nokta üzerinde ciddi itirazlar olabileceğine ihtimal vermiyoruz.

2 — Kezalik maliye ilminin, devletin fonksiyonları ne olabileceğini tasrih etmekle, diğer tabirle, devletin elindeki vasıtaların yardımı ile, ulaşmağa çalışması gereken hedefleri göstermekle mükellef olup olmadığı sorulabilir.

Devlet amme menfaatinin temsilcisidir. Fakat bu amme menfaatinin muhtevası nedir? üzerinde herkesin ittifak ettiği sanılan bazı noktalar vardır. Devlet istihsalı arttırmalıdır, zira artan bir istihsal, halk için daha büyük bir refahın ifadesidir. Devlet, buhranlar ve işsizlik gibi bazı âfetlerle gücü yettiği kadar mücadele etmelidir. Fakat meseleyi biraz derinleştirince, uyuşmazlıklar ortaya çıkıyor. Devlet istihsalı arttırmak hususunda gayret sarfetmek mecburiyetinde isede hiç şüphesiz bunu çalışma satlarını uzatmak suretiyle yapmalıdır. Bu suretle işçilerin haddinden fazla bir yorgunluğu bahasına bir fazla istihsal elde edilmiş olurki arzuya şayan değildir. Diğer taraftan bir de taksim ve tevzi işi vardır ki, bu noktada da mübâyenetler çok mutebarıdır.

Bu araştırma, muhakkak ki, çok nazik bir iştir. İlk önce bir fert için azamî refahın hangi şartlar altında tahakkuk edeceğini tayin ederek, müteakiben bir çok fertlerin ve nihayet bir çok nesillerin azamî refah şartlarını tesbit etmek suretiyle amme menfaatinı, sübjektif bir temele dayandırarak inşa etmek imkânsızdır. Bu ciheti başka bir yerde (1) gösterdiğimiz gibi Pantaleoni'nin başarısızlığı da (2) calibi dikkattir. Binaenaleyh List veya Pigou'un yapmağı denedikleri gibi objektif bir mefhum istihraç etmek lâzımdır. Ancak bu halde de neticenin kıymeti aslâ muhakkak değildir. F. Perroux idare edenlerin hesabı, zaman ve mekân içinde okadar geniş kitlelere teallûk etmektedir ki, hareketlerinin fertlere ait akıbetlerini ne tecrit ne takdir etmek imkânı var demektedir. (3) Kararları daima fertler üzerinde akislerini göstermekle beraber, idare edenler, faaliyetlerin mahiyeti icabı olarak, ziraatın menfaatları, sanayiın menfaatları gibi mutasavvıt topluluklarla iktifa ve mücerret kategorileri nazara almak mecburiyetindedirler. Rasyonel hesabın yerini, tahmin ve istintaç almaktadır ve dolayısıyla de idare edilenler için azamî sübjektif saadete varılabildiğine hiç bir emniyet hasıl olamamaktadır. İdare edenler tarafından istintaç edilen amme menfaati ile fertlerin hisettiği

(1) 1940 - 1941 de Paris Hukuk Fakültesinde okuttuğumuz amme maliyesi doktora derslerine bak (*Les cours de Droit da basılmıştır.*) sa: 14

(2) F. Perroux tarafından *Cours d'économie politique* c. La valeur 1941 asa: 283 de zikredilmiştir.

(3) F. Perroux, z; c. sa: 289

arasında bir mübâyenet bulunması ihtimali, zarurî olarak, devam etmektedir.
Her ikisi arasında bir köprü mevcut değildir.

İşte bundan dolayı, bir çoklarının maliye ilmine ve hatta kısaca ilme amme menfaatının gerçek muhtevasını araştırmayı ithal etmekten imtina edeceklerine kani bulunuyoruz. Bununla beraber bu inşanın faydasız olmayacağı da muhakkaktır. Tatbikatta siyaset adamları, hareket zaruretleriyle, buna baş vurmak mecburiyetindedirler. Hasbî insanların - tabir çok iddialı görünmezse - umumî görüş profesyonellerinin onları irşat ve tenkit etmekten istinkâf etmeleri bize şayanı esef görünmektedir. İdare edenlerle idare edilenlerin anlayışları arasındaki mesafenin çok genişlememesini kontrol etmeğe müsait bulunan bu araştırma ile siyasî mekanizmaların incelenmesini, malî iktisadın ayrı bir disiplinine tevdi etmek suretiyle belki de bir hâl şekli bulunabilir.

Her ne olursa olsun, hattâ maliye ilminin sahası birinci noktaya inhisar ettirilse bile ona yine muhteşem bir çalışma sahası kalacaktır.